

Rəhimov İ.M.♦

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2025.79.85-92

UOT: 343.9

Cinayətkarlığın gələcəyi

Xülasə: Cinayət dinamik inkişaf edən bir hadisədir və buna görə də cəmiyyətdə baş verən bütün proseslər kontekstində nəzərdən keçirilməlidir. İstər ərazi, istərsə də zaman kontekstində cinayətin gələcək vəziyyəti və dinamikası ilə bağlı proqnozlar çox qeyri-müəyyən və təxminidir, çünki növbəti cinayətin harada, nə vaxt və kim tərəfindən törədiləcəyini heç kim əvvəlcədən proqnozlaşdırma bilməz. Eyni zamanda, statistik proqnozlar verərkən, müəyyən cinayət növünün ildən-ilə təkrarlanacağını, göstəricilərdə müəyyən dəyişikliklərin baş verəcəyini ehtimal etmək kifayət qədər əsaslıdır.

Açar sözlər: cinayət; səbəblər; insan; sistem; dinamika; qanunvericilik; sosial şərait.

Rahimov I.M.♦

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2025.79.85-92

UDC: 343.9

Future of criminality

Abstract: Criminality is dynamically developed phenomenon, and it should be considered in context of the processes, which take course in a society.

Forecasts of a future state and dynamics of criminality in territorial and temporal ranges are rather inaccuracy and approximately as no one can in advance foresee, where, when and by whom will be committed the next crime. At the time, under statistical forecasting it may be quite substantially presupposed that with small indication changing a certain kind of crimes will be repeated from a year by year.

Keywords: criminality, reasons, man, system, dynamics, legislation, social terms.

Məlumdur ki, maksizm-leninizm klassikləri cinayətkarlığın kökünün kəsilməsinin mümkünliyünü iddia etmiş və bunu insanı insan tərəfindən istismar edilməsinə son qoymaqla əlaqələndirmişlər. Bu təlimin ardıcılıqları Kriminologiya dərslində yazmışdılar: “Sosialist cəmiyyəti inkişaf etdikcə, cinayətkarlığın sosial kökləri kəsiləcək, ancaq cinayətkarlığın bəzi səbəbləri davam edəcəkdir. Onlar sosializmin təbiəti ilə deyil, müəyyən çətinliklərlə və ziddiyyətlərlə üzləşən və beynəlxalq səviyyədə gərgin sinfi mübarizə aparən sosializmin qurulmasının konkret

♦ **Rəhimov İlham Məmmədhasən oğlu** - Rusiya Elmlər Akademiyasının akademiki, hüquq elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Respublikasının əməkdar hüquqşünası, Beynəlxalq Hüquq Tədqiqatları Təşkilatı Şurasının üzvü (Azərbaycan). E-mail: mopi_sid@yahoo.com

♦ **Rahimov İlham Mammadhasan oğlu** – Academician of the RAS, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honoured Jurist of Azerbaijan Republic, a member of the Council of the IOLR (Azerbaijan). E-mail: mopi_sid@yahoo.com

tarixi şəraiti ilə əlaqəlidir. Cinayətkarlıq kommunizm quruluşunda ölümə məhkum olacaqdır” [6, c. 54].

Sovet dövrünün demək olar ki, bütün alimləri bu mövqedə idilər. Buna görə kriminoloqlar öz qarşılarına cinayətin “ortadan qaldırılması”, hətta onun “məhv olunması” vəsifələrini qoymuşdular, halbuki qərb alimləri hesab edirdilər ki, “sosializm cinayətkarlığın qarşısını ala bilməmişdir”. Cinayətkarlığın müvəqqəti xarakter daşması haqqındakı fikirlər Sovet alimlərindən əvvəl də səsləndirilmişdir. Məsələn, utopist R.Ouen qeyd etmişdir: “Ümumi həyat səviyyəsini artırmağa israrlı olun və bunun üstündə durun, ictimai asayişin qorunmasında cinayətlərə qarşı həddən artıq sərt cəzalar tətbiq etməyin. Bunları etsəniz cinayətlər tədricən azalacaqdır. Çünki ən naqis belə özünə yer etmiş fəzilətin qarşısında uzun müddət dura bilmə” [10, c. 178].

Y.M.Antonyan haqlı olaraq qeyd edirdi ki, “hazırda heç bir insan bu cür utopik planlar cızdır. Çünki hər kəsə aydındır ki, cinayətkarlıq bütün zamanlarda xəstəlik və ölüm kimi insanlığın təbii və qaçılmaz istiqaməti olacaqdır” [3, c. 16]. Bununla əlaqəli İ.İ.Karpetsin səmimi etirafını diqqətə çatdırmaq yerinə düşərdi: “Cinayətkarlığın tam dərk edilməsi prosesinə tarixi retrospektiv baxış, tədricən bizin səhvlərimizi, yanlışlıqlarımızı və xəyallarımızı bütün çılpalığı ilə açmışdır” [5, c. 73].

Bu gün cinayətkarlığın əbədililiyi haqqında bir çox məşhur alimlər yazmışdır. Məsələn, Y.M.Antonyan qeyd edirdi: “Cinayətin bütün zamanlarda mövcud olması fikrinə praktiki olaraq şübhələrə yer verilməmişdir. Bu nəticə ona görə böyük əhəmiyyət kəsb edir ki, müxtəlif “günəş şəhərləri” qurucuları bunu iddia etsələr belə o, insanlığın qaçılmaz istiqaməti kimi heç bir vaxt yox olmayacaqdır” [3, c. 14].

Filosof E.Pozdnyakov da iddia edir ki, cinayətkarlıq “insan təbiətinin, yəni bütün insanlığın gözəl və hərtərəfli elementlərindən biridir” [8, c. 502]. Yəni insan nə qədər varsa, cinayət də o qədər mövcud olacaqdır.

A.İ.Aleksandrov bu barədə yazmışdır: “Cinayət üzərində tam qələbə çalmaq və onun yox edilməsi praktik olaraq yol verilməzdir. Bu ən azı bizə məlum olan sosial-iqtisadi formasiyalarda belədir. Bu yalnız ona doğru gedilməli bir idealdır” [2, c. 148].

Bildiyimiz kimi, cinayətin əbədililiyi nəzəriyyəsi qərbdə yaranmışdır. Bu barədə E.Dürkheym, U.Landen, Ç.Breytel və digərləri yazmışlar. Belə ki, Dürkheym hesab edirdi ki, “Cinayətkarlıq normal bir hadisədir. Çünki onsuz cəmiyyətin varlığı tamamilə mümkün deyil. Cinayətkarlıq zəruridir: o hər bir sosial həyatın əsas şərtləri ilə sıx əlaqəli olmalıdır. Çünki özünün də tərkib hissəsi olan şərait əxlaqla hüququn həqiqi təkamülündən ayrılmazdır” [4, c. 40-42]. Onun fikrincə cinayətkarlıq sağlam cəmiyyətin elementidirsə, o zaman o mənfi və zərərli hadisə ola bilməz. Yəni, o zaman cinayət hardasa bir hadisə kimi faydalıdır. E.Şur da iddia etmişdir ki, “bütün cinayətlərin yox edilməsi haqqında düşünmək mənasızdır” [11, c. 15].

Beləliklə, həqiqət ondan ibarətdir ki, cinayətkarlıq problemini heç bir sosial-siyasi sistem həll edə bilməmişdir. N.S.Taqantsevin dediyi kimi, “Bütün xalqların həyatı bizə şahidlik edir ki, həmişə və hər yerdə müxtəlif səbəblər üzündən qadağan olunmuş əməllər törədilmişdir. Onlara və onları törədənələrə qarşı dövlət və cəmiyyət məlum tədbirlər görmüşdür. Çünki bu əməllər cinayətkar davranışlar kimi qiymətləndirilmişdir. Həm də hər zaman ictimai asayişin qaydalarına, hakimiyyətin tələblərinə tabe olmayan şəxslər də mövcud olmuşdur” [7, c. 9].

Təbabət öyrədir ki, hansısa xəstəliyə qarşı müalicə vasitəsi tapmaq üçün ilk əvvəl onun mənşəyini açmaq və səbəbini araşdırmaq lazımdır. Güman edirik ki, cinayətkarlığın əbədililiyi və ya davamsızlığı haqqında məsələ insanın cinayətkar davranışının səbəbləri kontekstindən kənarda həll

edilə bilməz. Cinayətlərin səbəblərinin yalnız sosial xarakter daşdığı tezisindən çıxış etsək, onda cinayətkarlığın əbədiyyəti sual altında olacaqdır. Çünki elə bir cəmiyyət ola bilər ki, cinayətin baş verməsi üçün bu sosial şəraitlər orada olmasın. Əgər cinayətkar davranışın səbəbləri bilavasitə, xarici sosial şəraitlə əlaqəli olmadan, insan təbiəti ilə bağlıdırsa, onda bu şərin mənsəyini aşkar etməyə və onun kökünün kəsilməsi üçün vasitələrin tapılmamasına qədər cinayətkarlıq mövcud olacaqdır.

Nəhayət, cinayətin səbəbləri kimi həm ətraf mühit, həm də insanın psixofiziki xüsusiyyətləri çıxış edə bilər. Belə olan halda həm sosial mühit, həm də insan “qüsurlarının” ləğv edilməsi şərti ilə cinayətkarlıq yox edilə bilər. Təəssüf ki, bu gün biz insanın cinayətkar davranışının səbəbləri haqqında sualları cavablandırma bilmirik. Buna görə də cinayətkarlıq bizim üçün əbədi şəraيط çevrilmişdir.

İndi nə etməliyik? Bəlkə cinayətkarlıqla mübarizənin heç bir mənası yoxdur? Y.M.Antonyan bu suallara belə cavab verir: “Cinayətkarlıqla mübarizə insan imkanları daxilindədir. Ancaq bu məsələdə onun tam kökünün kəsilməsi haqqında absurd məsələlər qoyulmamalıdır” [3, c. 7].

V.N.Kudryavtsev bu mübarizənin ağır olduğuna işarə edərək qeyd etmişdir: “Cinayətkarlıqla mübarizə uzun müddətli və əbədi səciyyə daşıyır. İlk baxımdan məğlub və darmadağın olmuş cinayətkar qüvvələr elə bil yenidən yoxdan yaradılıb, “göbələklər” kimi artmışlar. Yeni cinayət davranışları ortaya çıxır, cinayətkarların əhatəsinə yeni, daha savadlı insanlar daxil olur” [7, c. 29].

Son zamanlar bizə məlum olan “savaş”, “mübarizə”, “ləğv edilmə” kimi sözlərin yerinə daha çox “nəzarət” termini işlənməkdədir. Hətta cinayət törətmiş şəxslərə bütün müraciət formalarını “cinayətkarlığa qarşı reaksiya” kimi vahid terminlə birləşdirmək cəhdləri də vardır. V.N.Kudryavtsev güman edir ki, “mübarizə” sözünün dəyişdirilməsi cinayətkarlığa qalib gəlməyin imkansızlığı kimi də başa düşülə bilər. Belə çıxır ki, biz ona üstün gələ bilmədiyimiz üçün onu yalnız “nəzarət” altında saxlayırıq, yəni hadisələrin gedişini izləmək məcburiyyətində qalırıq [7, c. 36].

V.N.Kudryavtsev onda haqlıdır ki, “nəzarətdə” saxlamaq ifadəsi cinayətkarlıqla mübarizədə cəmiyyətin acizliyini, passivliyini və səmərəsizliyini göstərir. Biz hesab edirik ki, “cinayətin qarşısının alınması” ifadəsini işlətmək daha məqsədəuyğundur. Çünki o, “mübarizə” sözündən daha demokratik və mütərəqqidir.

Əgər biz cinayətin kökünün kəsilməsi iqtidarında deyiliksə, bəs onda cəmiyyət qarşısında nə kimi vəzifə qoyulmalıdır? Y.M.Antonyan fikrincə, “cinayətkarlığın vəziyyətinin sivilizasiya səviyyədə saxlanılması aktual vəzifə olaraq qalmaqdadır” [3, c. 17].

Cinayətkarlığın gələcəyi haqqında problem maraq kəsb edir. Burada söhbət yalnız bu hadisənin əbədi və ya müvəqqəti olmasında deyil, həm də onun yaxın gələcəyindən bəhs edilir. Bu maraq təbii olaraq onun qarşısının alınmasına hazır olmaq zərurətindən doğur. Ancaq cinayətkarlığın gələcəyini heç olmasa 3-5 il önə çəkildiyini təsəvvür etmək üçün onun vəziyyəti və cəmiyyət göstəricilərindən, müəyyən zaman kəsimindəki dinamikasından, yəni cinayətkarlığın keçmişdə və günümüzdəki vəziyyəti haqqında məlumatımız olmalıdır. Bu isə bilindi ki, cinayətkarlığın proqnozlaşdırılması problemidir. O da bizdən cinayətkarlıq sahəsində dəyişikliklərin əvvəlcədən öyrənilməsi qabiliyyətini tələb edir [1; 9]. “Proqnozlaşdırma o alətə çevrilmişdir ki, bizə gələcəkdə cinayətkarlıq sahəsində dəyişikliklərin qanunauyğunluğunu öyrənmək imkanını verir. O cinayətkarlığın öyrənmə metodunun xüsusiyyəti olmuşdur” [1, c. 27].

Belə bir proqnozlaşdırma mümkündürmü? Riyaziyyatçılar sübut etməyə müvəffəq olmuşlar ki, qeyri-xətti və qeyri-müntəzəm sistemin gələcək vəziyyətini müəyyən dərəcədə dəqiqliklə təyin

edilməsi imkansızdır. Bu belə bir sistemdir ki, onun azacıq əyilməsi çox böyük dəyişikliklərə səbəb ola bilər və bu sistem sabitlik vəziyyətindən uzaqlaşa bilər. Bu sistemdə real görünən hər bir tendensiya hər an dəyişə bilər və gələcək proses prinsipial olaraq təsadüfə çevirilə bilər. İddia etmək mümkündür ki, cinayətkarlıq da bu tipli sistemlərə aiddir. Yəni, cinayətkarlığın gələcəyini proqnozlaşdırmaq vəziyyətini həətə 2-3 il əvvəl dəqiqliklə bilmək mümkün deyildir. Çünki o, kütləvi antisosial hadisə olaraq əhəmiyyətli dərəcədə amorf, xaotik və kortəbii bir quruluşdur. Bu, “Yüksək təşkil olunmuş orqanizmin, müxtəlif mikro-orqanizmlər toplusunu” yeməsinə bənzərdir” [7, c. 27].

Yəni, cinayətkarlıq haqqında əvvəlcədən xəbər vermənin imkansızlığı, onun bilinməsi gözlənilməz xarakter daşıyır. Kimin nə vaxt, hansı səbəb üzündən və hansı cinayəti törədəcəyi haqqında bizim xəbərimiz olmur. Həm də biz insanlığın bütün mərhələlərində cinayətkarlığın varlığını izah edə bilmirik.

Bu baxımdan biz nə üçün cinayətkarlıq insanlığın qaçılmaz və ölməz yol yoldaşdır sualına cavab tapmadığımız müddətdə, cinayətkarlığın gələcəyini proqnozlaşdırmağa hazır olmayacağıq. Eyni zamanda, onu nəzərə almaq lazımdır ki, cinayətkarlıq ehtimal olunan qanunauyğunluqlara, obyektiv və subyektiv faktorların təsirinə tabe olan statistik sistemdir.

Beləliklə, cinayətkarlığın proqnozlaşdırılmasının məqsədi gələcəkdə cinayətkarlığın inkişafını (yönünün dəyişməsinə) səciyyələndirən ən ümumi göstəricilərin formalaşmasından, bunun əsasında arzuolunmaz təmayüllərin və qanunauyğunluqların açılması və bu təmayüllərlə qanunauyğunluqların doğru istiqamətdə dəyişmə üsullarının tapılmasından ibarətdir.

Bu mövqedən çıxış edərək gələcək 5 il ərzində Azərbaycandakı cinayətkarlığın ehtimal olunan vəziyyətini təyin etməyə cəhd edəcəyik. Əvvəlcə keçmişdə və gələcəkdə olan cinayətkarlığın vəziyyətinin təhlilindən başlayaq və onun 50 il müddətində baş verən dinamikasını izləyək. Bütün bu dövrü şərti olaraq iki hissəyə ayırmaq mümkündür. Sovet Azərbaycanında və müstəqillik dövründəki cinayətkarlığın vəziyyətini və dinamikasını göstərmək olar.

Prinsipcə, təsdiq etmək olar ki, siyasi quruluşdan asılı olmayaraq, Azərbaycanda son 50 ildə cinayətkarlığın artması müşahidə olunmuşdur. Belə ki, 1961-1970 illərdə cinayətkarlığın orta illik səviyyəsi 13 600 cinayətdən ibarət idisə, 1971-1980-ci illər arasında bu səviyyə 14650, 1981-1990 illərdə isə 15 850-yə yüksəlmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, əhəlinin sayı o qədər də çox olmayan respublika üçün cinayətkarlığın bu kimi artma təmayülü gözə çarpandır.

1981-ci ildən başlayaraq cinayət göstəricilərinin ümumi yüksəlişi müşahidə olunmuşdur: 1981 ildə 42%, 1985 ildə 45%, 1990-cı ildə 58% olmuşdur. Tədricən ən ağır, həətə digər zorakılıqla müşayiət olunan cinayətlərin sayı da artmışdır. 1981-ci ildə törədilən cinayətlərin ümumi sayından 390-nı qətlər təşkil edirdisə, 10 ildən sonra, 1991-ci ildə bu rəqəm 489-a yüksəlmişdir. 1981-ci ildə ağır bədən xəsarəti yetirməklə törədilən cinayətlərin sayı 222, 1991-ci ildə 397, həmən ildə quldurluqla törədilən cinayətlərin sayı 169, qarətlərin sayı isə 186 olmuşdur. 1991-ci ildə isə bu rəqəmlər müvafiq olaraq 295, 213 idi. Eyni zamanda, zorlamaların sayı azalmışdır: 1981 ildə - 119, 1991 ildə isə 48-ə düşmüşdür. 1986-cı ildən başlayaraq dövlət və ictimai əmlakın oğurlanması hallarının kəskin artımı müşahidə edilmişdir.

Beləliklə, sovet Azərbaycanında həyata keçirilən cinayətkarlığa qarşı sərt və kəskin siyasətə baxmayaraq cinayətlərin, o cümlədən ağır və ən ağır cinayətlərin artımı müşahidə olunmuşdur. 1970-ci ildə cinayət törətmiş şəxslərin 28-32% azadlıqdan məhrum etməklə cəzalanmışlar, 1970-ci ildən başlayaraq isə bu rəqəm 52%-dən aşağı düşməmişdir. Çox vaxt müxtəlif cinayətlərin, o cümlədən iqtisadi zəmində törədilmiş cinayətlərin törədilməsinə görə ölüm cəzası tətbiq edilmişdir.

Belə ki, 20 il ərzində, daha doğrusu 1971-ci ildən başlayaraq 1991-ci ilə qədər Azərbaycanda 400 nəfər insan ölüm cəzasına məhkum edilmişdir ki, bu da ildə 20 nəfərə bərabərdir. Sovet Azərbaycanında cinayətkarlığın vəziyyəti və dinamikasının mənzərəsi ümumiyyətlə belə olmuşdur.

Son 12 il ərzində əldə edilən statistik rəqəmlər onu göstərir ki, müasir Azərbaycanda da cinayətkarlığın artımı müşahidə edilməkdədir. Ümumi mənzərə belədir: 2000-ci ildə 13 958 cinayət törədilmişdir. 2001 ildə 14 607, 2002 ildə 15 520, 2003 ildə 15 206, 2004 ildə 16 810, 2005 ildə 18 049, 2006 ildə 18 667, 2007 ildə 19 045, 2008 ildə 20 185, 2009 ildə 21 250, 2010 ildə 23 000, 2011 ildə 24 000, 2012 ildə 24 320 cinayət hadisəsi qeydə alınmışdır.

Məlum olduğu kimi, qətl, qarət, zorlama, quldurluq və narkomaniya kimi cinayət növləri cinayətkarlığın nüvəsini təşkil edir. Buna görə, onun vəziyyətini təkcə statistik rəqəmlərlə deyil, həm də ağır və təhlükəli cinayətlərin xarakteri və payı ilə qiymətləndirmək lazımdır. Nəzərdə tutulmalıdır ki, məhz yuxarıda sadalanan cinayət növləri son onilliklər ərzində özünü göstərmişlər. Bu amil də gələcəkdə cinayətkarlığın səviyyəsinin proqnozlaşdırılmasında və təyin edilməsində nəzərə alınmalıdır.

Azərbaycanda cinayətkarlığın vəziyyətinin, dinamikasının və xarakterinin təhlil edilməsi nəticəsində hansı nəticələrə gəlmək mümkündür?

Birincisi, cinayətkarlıq bir formasıyadan başqa formasıyaya doğru, onun içində siyasi və iqtisadi ziddiyyətlərdən asılı olaraq dəyişir.

Azərbaycanda kommunist rejiminin dağılmasına qədər hər il bütün məhkumların ümumi sayından 6-10%-ni kənd təsərrüfatı məhsullarının alverçiliyinə, bir o qədər də alıcıların aldadılmasına görə azadlıqdan məhrum edildilər. Əlbəttə bütün bunlar respublikada cinayətkarlığın ümumi mənzərəsinə təsir edirdi.

Eyni zamanda, qanunvericiliyimizdə elə cinayət növlərinə görə məsuliyyət nəzərdə tutulub ki, onlar sovet Azərbaycanında olmamışdır. Buna görə nəzərə almaq lazımdır ki, cinayətkarlığın obyektiv dəyişməsi ilə yanaşı, həm də subyektiv faktorlar da mövcuddur, hansı ki, onlar qanunvericilikdə və qanunvericilik praktikasında dəyişikliklərdən asılıdır.

İkincisi, cinayətkarlıq dinamik inkişaf edən hadisə olduğuna görə, ona cəmiyyətdə gedən bütün proseslər kontekstində baxılmalıdır. Cinayətkarlıq o halda özünü bütün şiddəti ilə cəmiyyətin iqtisadi, sosial və siyasi problemlərin və ziddiyyətlərin mənəşəsində çırpındığı zamanı bildirir. Heç bir sosial-siyasi sistem bu qanunauyğunluqdan qaça bilmir. Tam əminliklə demək mümkündür ki, bir milyona yaxın qaçqın ordusunun yaranmasına gətirib çıxaran Qarabağ münaqişəsi 1989-1992 illərdə respublikada cinayətkarlığın artıma doğru gedən vəziyyətinə ciddi təsir göstərmişdir. Gələcəkdə isə bu artıma bütün sovet respublikalarını siyasi, iqtisadi və hüquqi böhranla üzləşdirən Sovet İttifaqının dağılması təkan vermişdir. O zaman qətlərin və ağır cinayətlərin kəskin artımı prosesi başlamışdır. Belə ki, 1988-ci ildə Azərbaycanda 285 qətl hadisəsi törədilmişdirsə, bu rəqəm 1990-cı ildə 482, 1991-ci ildə isə 489 olmuşdur. Ümumiyyətlə qəsdən törədilmiş cinayətlərin ümumi göstəricisi 1992-1998-ci illər arasında 450 olmuşdur. 1999-cu ildən başlayaraq cinayətin bu növünün sayı azalmağa başlamışdır. Orta hesabla cinayətin bu növünün sayı 200-ə bərabər olmuşdur. Şübhəsiz, bu geniş birbaşa respublikada sabilliyin, xüsusi ilə siyasi sabilliyin yaranması ilə əlaqəli olmuşdur.

Buna görə cinayətkarlığın, xüsusən onun nüvəsini təşkil edən qətlərin, zorakılıqla müşayiət edilən ən ağır cinayətlərin, quldurluğun və qarətlərin gələcəyi heç şübhəsiz cəmiyyətin iqtisadi, siyasi, sosial və mənəvi həyatından asılıdır.

Cinayət hadisələrinin qarşısını almaqla məşğul olan qurumların fəaliyyətindən də çox şey asılıdır. Çox təəssüf hissi ilə qeyd., etmək lazımdır ki, çox güclü praktik vasitələrimizin olmasına baxmayaraq, biz bu sahədə hansısa irəlləyişi müşahidə edə bilmirik. Belə ki, hamımız bilir ki, korrupsiya Azərbaycanda cinayətkarlığın inkişaf etməsində çox təhlükəli bir hadisəyə çevirilmişdir. O cəmiyyəti qaçılmaz olaraq tənəzzüllə doğru aparır. Bizim qanunvericiliyimizdə korrupsiya və rüşvətxorluğa görə çox ciddi cəza nəzərdə tutulub. Ancaq bu cəza yalnız Cinayət Məcəlləsində qalmaqdadır və reallıqda tam gücü ilə tətbiq edilmir və hətta is təhza ilə qarşılır. Bu isə ona gətirib çıxarır ki, insanların korrupsiya və çirkli pulların yuyulması, gəlirlərin gizlədilməsi, qanunsuz özəlləşdirilmə və s. bu kimi iqtisadi cinayətlərə olan münasibəti bu gün ictimai əxlaqın enməsinin göstəricisi kimi dəyərləndirilə bilər. Çünki bu kimi əməllərə qarşı əhalinin mənfi reaksiyası müşahidə olunmur. İctimai şüurda bu kimi cinayətlər təhlükəli, əxlaqsız, zərərli deyil, tam normal hadisə kimi qiymətləndirilir.

1992-ci ildən başlayaraq rüşvətxorluq hallarının sabit olaraq azalması meyli müşahidə olunur, praktiki olaraq Azərbaycanda korrupsiya hallarına rast gəlinməmişdir. Bu təbii ki, reallığa uyğun deyildir. Belə ki, 1997-ci ildə 68, 1998-ci ildə 66, 1999-cu ildə 68, 2001-ci ildə 54, 2004-cü ildə 5, 2007-ci ildə isə 8 rüşvətxorluq halları aşkar edilmişdir.

Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, yaxın 5 il ərzində respublikada cinayətkarlığın artımını saxlamaq mümkün olmayacaqdır. Əlbəttə, müvafiq sosial və hüquqi xarakterli tədbirlər görülməsə, cinayətkarlıq daha da artacaqdır. Əhalinin hələ də psixoloji cəhətdən dərk edə bilmədiyi mövcud sosial ədalətsizlik, varlıqlarla yoxsullar arasında olan uçurum, maddi sərvətlərin bərabər paylanmaması, həyatdakı bir çox problemlərin hüquqi vasitələrlə həll edilməsinin imkansızlığı insanların psixologiyasına çox güclü təsir edəcəkdir. Bu da bəzi hallarda zorakılıqla müşaiyyət edilən cinayətlərin törədilməsinə gətirib çıxaracaqdır. Buna görə qətl, ağır bədən xəsarəti yetirmək, xuliqanlıq kimi cinayətlər ən yaxşı halda indiki səviyyədə qalacaqdır. Qarabağ münaqişəsinin həll edilməməsi də həmçinin cinayətkarlar kateqoriyasına öz mənfi təsirini göstərəcəkdir. Əhalinin müəyyən hissəsinin iqtisadi vəziyyəti oğurluq, quldurluq, dələduzluq, vergilərdən yayınma kimi cinayət növlərinin artmasına təkan verəcəkdir. Belə ki, indi oğurluq bütün cinayətlərin 16%-dən çoxunu təşkil edir.

Eyni zamanda nəzərə alınmalıdır ki, oğru, quldur, fırıldaqçıların 90 faizi əmək qabiliyyəti olan, lakin heç yerdə işləməyən insanlardır. Bizim proqnozlara görə narkotiklərlə əlaqəli cinayətlərin sayı artacaqdır. Orta hesabla hər il respublikada 2500 belə cinayət törədilir, bu da qeydə alınmış cinayətlərin 15 faizini təşkil edir. Müvafiq orqanların kifayət qədər səmərəli fəaliyyətinin olmaması bu nəticələrə gəlməyə imkan vermişdir.

Beləliklə, cinayətkarlığın gələcək vəziyyəti və dinamikası həm məkan, həm də zaman kəsiyində dəqiq deyil, nisbidir. Çünki harada, nə vaxt və kim tərəfindən növbəti cinayətin törədilməsini əvvəlcədən bilmək mümkün deyildir. Eyni zamanda, statistik proqnozların həyata keçirilməsi ilə güman etmək mümkündür ki, ildən-ilə cinayətkarlıq hallarının müəyyən növləri təkrarlanacaqdır. Təbii ki, burada bəzi göstəricilərin dəyişməsi də mümkündür.

Bibliografiya

1. Аванесов Г.А. Теория и методология криминологического прогнозирования. - М.: Юрид. лит-ра, 1972. -334 с.

2. Александров А.И. Философия зла и философия преступности. - СПб.: СПб госуниверситет, 2020. -880 с.
3. Антонян Ю.М. Причины преступности. М., 2006.
4. Дюркгейм Э. Норма и патология. Социология преступности. Современные буржуазные теории. - М.: Прогресс, 1966. - С. 39-44
5. Карпец И.И. Преступность: иллюзии и реальность. - М.: Рос. право, 1992. – 432 с.
6. Криминология: Учебник / Под ред. А.А. Герцензона, И.И. Карпеца, В.Н. Кудрявцева. - М.: Юрид. лит-ра, 1966. -320 с.
7. Кудрявцев В.Н. Стратегии борьбы с преступностью. - М.: Юрист, 2003. – 352 с.
8. Поздняков Э.А. Философия преступления. - М., 2001. - 576 с.
9. Рагимов И.М. Теория судебного прогнозирования. – Баку: Азернешр, 1987. - 125 с.
10. Чубинский М.П. Курс уголовной политики. 2-е изд. СПб., 1912. - 426 с.
11. Шур Э. Наше преступное общество. - М.: Прогресс, 1977. -327 с.

Məqalə daxil olmuşdur: 16 aprel 2025-ci il

Çapa qəbul edilmişdir: 27aprel 2025-ci il

References

1. Avanesov G.A. Theory and methodology of the criminological prognostication. Moscow, Yurid. lit-ra Publ., 1972, 334 p. (in Russian).
2. Alexandrov A.I. Philosophy of an evil and philosophy of criminality. S. Petersburg, S. Petersburg State University Publ., 2020, 880 p. (in Russian).
3. Antonian Y.M. Reasons of criminality. Moscow, 2006 (in Russian).
4. Durkheim E. Norm and pathology. Sociology of criminality. Modern bourgeois theory. Moscow, Progress Publ., 1966, pp. 39-44 (in Russian).
5. Karpets I.I. Criminality: illusions and reality. Moscow, Ros. pravo Publ., 1992, 432 p. (in Russian).
6. Criminology: Textbook/Under ed. A.A. Gertsenson, I.I. Karpets, V.N. Kudryavtsev. Moscow, Yurid. lit-ra Publ., 1966, 320 p. (in Russian).
7. Kudryavtsev V.N. Strategy of fight to criminality. Moscow, Yurist Publ., 2003, 352 p. (in Russian).
8. Pozdnyakov E. Philosophy of crime. Moscow, 2011, 576 p. (in Russian).
9. Rahimov I.M. Theory of judicial prognostication. Baku, Azerneshr Publ.1987, 125 p. (in Russian).
10. Chubinsky M.P. Course of criminal policy. 2nd edition. S. Petersburg, 1912, 426 p. (in Russian).
11. Schur E. Our criminal society. Moscow, Progress Publ., 1979, 327 p. (in Russian).

The article was submitted: 2025 April 16

Accepted for publication: 2025 April 27

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2025.79.85-92

УДК: 343.9

Будущее преступности

Аннотация: Преступность – динамично развивающееся явление, а потому её следует рассматривать в контексте всех протекающих в обществе процессов.

Прогнозы относительно будущего состояния и динамики преступности, как в территориальном, так и во временном разрезах, весьма неточны и приблизительны, поскольку никто не может заранее предвидеть, где, когда и кем будет совершено очередное преступление. В то же время при осуществлении статистических прогнозов можно вполне обоснованно предположить, что из года в год определенный вид преступлений будет повторяться, с возможными некоторыми изменениями показателей.

Ключевые слова: преступность; причины; человек; система; динамика; законодательство; социальные условия.

Дата поступления: 16 апреля 2025 г.

Дата принятия в печать: 27 апреля 2025 г.

♦Рагимов Ильгам Мамедгасан оглы – академик РАН, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Азербайджанской Республики, член Совета МОПИ (Азербайджан). E-mail: mopi_sid@yahoo.com